

Nõges Vormsi moodi: ülevaade 2012. aasta juulis Vormsil toimunud nõgesekiu töötlemise töötoast

Liis Luhamaa¹

An experimental workshop on obtaining and processing nettle fibre was held on the island of Vormsi (on the western coast of Estonia) in July 2012. Fibre was separated by raw processing during the workshop. The author describes how nettle stems are stripped, peeled and boiled in a lye solution, as well as carding and spinning methods (spinning instructor: Monika Plaser). The workshop also included making a nettle bark rope and dyeing wool with nettle leaves. Sample patches were made of the yarn the participants had made themselves, using the equipment provided.

Keywords: nettle fibre processing

Ketrajana teadsin, et kõrvenõges (*Urtica dioica*) on kiutaim. Olin selle kohta lugenud ja mõte nõgesest kui kedratava kiu allikast tundus väga huvitav. Kõrvenõgest kasvab pea igal pool – Euroopas, Aafrikas, Aasias ja Põhja-Ameerikas. Kõikjal on nõgesest lõnga tehtud. Nõgeselõnga on kasutatud nii riidekanga, kalavõrkude, köite kui ka purjede valmistamiseks. Nõgesekiud on väga vastupidav ja tugev, ei mädane ega hallita ega tõmbu pesus kokku. Seega on tegemist atraktiivse materjaliga, mille kasutus on tänapäeval töötlemise keerukuse ja nõgeses sisalduva kiu vähesuse tõttu (linaga võrreldes) jäänud kahjuks tagasihoidlikuks või hoopiski unustatud.

Sellest, et suvel toimub Vormsil töötuba eesmärgiga uurida nõgese potentsiaali toorainena ja käsitõomaterjalina ning teha läbi kõik töötapid kiust kangani, kuulsin juhuslikult 2012. aasta kevadel. Kiirustasin helistama ürituse eestvedajale ja Vormsil asuva Kersleti ateljee perenaisele Liisa Tomasbergile, et oma nimi kirja panna, sest lisaks ahvatlevale väljavaatele nädal aega nõgesega tegeleda ei olnud ma ka varem Vormsil käinud. Seega oli tegemist pakkumisega, millest oli võimatu keelduda.

Tuttavad mittekäsitöölised suhtusid asjasse enamasti huumoriga, uurides, kes on nõiutud. Käsitöoinimesed väljendasid entusiasmi ja vaimustust ning küsisid, kui palju nõgeselõnga kilo maksma hakkab. Arvasin, et küllap tuleb kuplade pealt vaadata.

¹ Ülevaate koostamisel on kasutatud Veinika Västriku ja Kadi Märki välitööpäevikuid.

Foto 1. Vormsi looderanniku rannas leidub suurepäraseid kõrvenõgese looduslikke kasvu alasid, kus toorme varumine üsna hõlbus. Fotol niidab nõgeseid Heikki Põldma. *Veinika Västriku foto.*

Foto 2. Niidetud nõgesevarred laasiti otse rannas. Lehed pandi eraldi, et nendest ravivanni valmistada ja värvivett keeta. Laasijad – Heikki Põldma ja Veinika Västriku. *Kristel Põldma foto.*

Juuli teisel nädalal pakkisin kummikindad, käsikraasid ja kedervarre ning muud vähem olulised asjad nagu telgi, magamiskoti ja hambaharja ning samusin Rohuküla sadamas koos kottide ja jalgrattaga Vormsi praamile.

Vormsil võtsid meid vastu Vormsi Käsitöö Seltsi inimesed eesotsas Kristina Rajandoga. Vormsi rahvas oli andnud endast maksimaalse, et üritus õnnestuks – välja olid otsitud kõige vohavamad nõgesekasvukohad, nõgeseid oli hoole ja armastusega lastud vägevaks kasvada kanaaias rammusa sõnniku peal. Kohalik publi vaaritas ekstra meie jaoks iga päeva lõunaks nõgest sisaldavaid roogasid. Ilm püsis ilus ja metsaalused punetasid metsmaasikatest.

Töötoa peakorteriks oli pastoraat ja pastoraadi ümbrus. Esimene päev kulus sisseelamiseks, toimus esmane töökoosolek ja tutvumine. Kokku oli tulnud üle kolmekümne käsitöö- ja tekstiilihuvilise. Küllastasime Vormsi kirikut, kus Ants Rajando andis meile väga huvitava ülevaate Vormsi ajaloost.

Teist päeva alustas loenguga Eelike Virve, kelle juhiste järgi meie edasine töö kulgema hakkas. Tema kogemuste ja teadmistega võimaldab põhjalikumalt tutvuda Eesti Rahvakunsti ja Käsitöö Liidu 2012. aasta trükises “Taimest tulnud” avaldatud artikkel “Nõges – põhjamaa siid”. Saimme ettekujutuse sellest, kuivõrd tömahukas on nõgesest kiu eraldamine. Kõlama jäi ka tõdemus, et nõgesekiutöötlemise kohta on vähe just praktilist teavet. Meie pidime hakkama kiudu eraldama nn toormenetluse teel, katsetades Nepaalist pärit nõgesetöötlemise meetodit. Pärast lõunat jagati seltskond gruppideks, et Vormsi eri piirkondadesse nõgeseid korjama minna. Üks grupp sõitis looderannikule Liisa Tomasbergi poolt

Foto 3. Nõgesevarte tampimine puunuiaga ning koorimine. Veinika Västriku foto.

Foto 6. Nõgesevarte koorimine. Veinika Västriku foto.

Foto 4. Taignarulli mängutoomine varte muljumiseks oli hea leid. Veinika Västriku foto.

Foto 7. Käskraasimine. Kadi Märki foto.

Foto 5. Kodukoostat lõuguti sai kiiresti jagu ka kõige sitkematest vartest. Veinika Västriku foto.

Foto 8. Trummelkraasimine. Kadi Märki foto.

Foto 9. Esimesed ketruskatsetused. Kadi Märki foto.

juba varem välja otsitud nõgesekolooniat niitma. Selles grupis olnud Veinika Västriki nentis, et vikat, kummikindad ja pikad riided olid korjajatele headeks abilisteks.

Teine grupp, kuhu mina kuulusin, löikas nõgeseid Eha Saluse kanaaias, kasutades lihtsalt aiakääre. Proovisime valida võimalikult suuri, jämeda varrega nõgeseid, kus kiudu kõige rohkem. Lõikamine läks kiiresti, aga sellele järgnenud tegevus, lehtede laasimine, mis tehti kohe sealsamas, võttis terve öhtupooliku. Lehti tuleb tõmmata ladva suunas, kuna vastupidine tõmbamine võib kiu katki teha. Nõgeselehti ei visatud ära, vaid need koguti suurtesse kilekottidesse, et hiljem lehtedega lõnga ja kangast värvida ja ravivanni teha, mis Kristina Rajando sõnul pidi liigesevaevuste puhul väga hästi aitama. Laasitud nõgesevarred, mida tuli kokku muljet avaldav kogus, sidusime suurteks punktideks ja panime varjulise kuuri alla. Nõgesevarsi ei tohiks jätta päikese ega tuule kätte kuivama, kuna siis ei tule koor hästi lahti.

Kolmandal päeval hakkasime nõgeseid koorima, sest ainult kooses sisaldub ketramiseks sobilik kiud. Et koor eemalduks, tuleb vars esmalt pehmeks

tampida. Katsetasime erisuguseid meetodeid: murdsime vart sentimeetri haaval sõrmede vahel, tampisime puunuiaga, rullisime taignarulliga.

Heikki Põldma valmistas meile käepärastest materjalidest ka lõuguti. Kõige kiiremini läks ja parima tulemuse andis varte muljumine taignarulliga. Muljutud varred lõhestasime noaga ja eemaldasime koore puisest siseosast, nn nõgeseluust. Ehkki varred olid öö otsa seisnud ja korralikult läbi tambitud, pani koorimine sõrmed päris tuntavalt kipitama. Mingil hetkel panin plaastri selle näpu ümber, mis kõige rohkem koorega kokku puutus, et töö talutavam oleks.

Nõgese koorimine oligi kogu protsessi kõige aega- ja vaevanõudvam töö. Koori oleks nüüd võinud lasta paar päeva kuivada, ent kuna meil selleks aega ei olnud, asusime kohe järgmise etapi kallale, milleks oli koore sisalduva pektiini ja muude liimainete lahustamine, et alles jääks vaid puhas kiud.

Kahekümne inimese päevapikkuse visa pingutuse tulemus mahtus ühte Kersleti ateljee hoovil podisevasse (küll väga suurde) keedupatta. Kõigepealt keetsime koori paar tundi puhtas vees, siis lisasime riidesse seotult pool ämbritäit lehtpuutuhka ja veidi seebikivi, et saada liimaineid lahustav leeliseline lahus. Iga poole tunni tagant pidime kontrollima, kas liimaine on lahustunud. Selle põhjal tuli otsustada, kas edasi keeta või keetmine lõpetada. Lootsime, et ideaalis kurname pärast mõnetunnist keetmist pajast välja märjad nõgesekiu puntrad, mida pärast kuivatamist saab kammima ja kraasima hakata.

Keedetud nõgesekoored transportisime tagasi pastoraati ja riputasime väikeste peotäitena horisontaalselt asetatud redelipulkade peale kuivama. Hommikuks selgus, et liimaine ei olnud korralikult lahustunud ning koore-sasipuntrad olid pärast kuivamist muutunud kõvaks, jäigaks känkkraks. Veidi niiskemaid puntraid oli võimalik hõredamaks harutada, kuid mitte piisavalt. Keetsime osa kiudu järgmisel päeval veel läbi, lisades rohkem seebikivi. See muutis nende värvi hallikasvalgeks, aga palju liimainet püsis ikka kiu küljes.

Tegime katset ka kuivanud, keetmata koorest kiudu välja puhastada, hõõrudes vaha ja liimaineid käsitsi maha. Tulemuseks oli ilusam ja pikem kiud, ent töö ise oli üleliia aeganõudev.

Viimased päevad möödusid kraasides, kedrates ja kangaproove kududes. Käsikraasidega kleepuvat kiudu lahti harutada ei saanud, seega võtsime abiks

Foto 10. Kraasitud kiud.
Veinika Västriku foto.

Foto 11. Nõgeselõng.
Veinika Västriku foto.

trummelkraasid ja kraasisime nõgesemassi kümme korda järjest läbi. Ikkagi jäid sisse jämedad liimunud kiukimbud, mis lasid kedrata vaid jämedat nõgesetakunööri. Jõuline kraasimine katkus kiu kohati katki, nii et kvaliteetsest ketrusmaterjalist oli asi kaugel.

Veidi lihtsam oli kedrata, kui kraasisime nõgest villaga pooleks. Lisaks ise puhastatud nõgesekiule oli meie käsutuses ka mitmesuguseid villu ning tööstuslikult kammitud ramjeed (hiina nõgest), lina ja kanepit. Neid saime kedrata nii kedervarte kui vanade vokkidega, mille Vormsi naised lahkelt meie käsutusse andsid. Ketrust õpetas Monika Plaser ja ketramise vastu oli osalejate huvi suur. Kõik osalejad püüdsid teha kas või pisutki nõgeselõnga.

Lisaks tehti nõgesekoortest köit ja värviti nõgeselehtedega lõnga ja kangast. Omakedratud lõngajupikestest kooti raamid ja koolimajja telgedele rakendatud lõimel näidislappe. Praktiline tegevus kestis kokku viis päeva. Neile lisandusid esimene saabumispäev ja seitsmes päev, mil sõideti tagasi mandrile.

Töötuba näitas ilmekalt, mis juhtub, kui vanad tehnoloogiad kaovad unustusse – kuivõrd keeruline ja töömahukas on neid taastada isegi tänapäeva inforohkust ja infovahetuse lihtsust arvestades. Usun, et Vormsil kogetu andis hoogu juurde uuteks katsetusteks, sest eri meetodeid, mille abil nõgest kaunist ja kasulikku kiudu eraldada, on mitmeid. Olen tänulik töötoa korraldajatele julge ettevõtmise eest, mis andis kõigile osalejatele põneva ja kasuliku nädala, palju uusi tutvavaid, uusi ideid ja väljakutseid.

Foto 12. Eri töötappide näidiseid. Kadi Märki foto.